

UDK: 316.347(497.6=163.42)
27-72:316.4(497.1)
272-726.1 Stadler J.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: rujan 2019.

Mato ARTUKOVIĆ, znanstveni savjetnik
Hrvatski institut za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8
HR – 35000 Slavonski Brod
artukovic.mato@gmail.com

Ivan STIPIĆ, doktorand
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ul. Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
stipic1971@gmail.com

ZAVIČAJ I ZAVIČAJNIK. PRILOG O ODNOSIMA BRODA PRE- MA NADBISKUPU JOSIPU STADLERU (II.)

Sažetak

Rad je prilog poznavanju odnosa Broda i Brođana prema nadbiskupu Stadleru. Upravo na njegovu primjeru najbolje možemo vidjeti kako politika diktira i formira svijest građana prema svojem sugrađaninu, pa i onom kojega svakako svrstavamo među najuglednije. Politička borba na nacionalnoj razini odrazila se i na lokalnoj sredini. Stadler je bio veliki protivnik jugoslavenske opcije i ulaska u zajedničku državu sa Srbijom. Politička njegova opcija bila je zapadnjačka, trijalistička s osloncem na Austro-Ugarsku Monarhiju, u socijalnim pitanjima kršćansko-socijalna s izrazitim osjećajem za najsiromašnije slojeve naroda, bez obzira na vjersku pripadnost. Materinska riječ kao glasilo Hrvatsko-srpske koalicije (čija je čelna osoba dr. Vatroslav Brlić) i Posavska Hrvatska kao pravaško glasilo Frankove struje dva su lista koji prema Stadleru zauzimaju sasvim oprečni stav. Za Materinsku riječ Stadler je „pogibeljan čovjek“, jer je negacija njihova političkog programa: „jedinstvenog dvoimenog naroda“ i zajedničke države sa Srbijom. Kako je većina novina koje su izlazile u Brodu između dva rata zastupala jugoslavensku ideologiju, u njima je Stadler rijetko spominjan i praktički zaboravljen. Prolazno su njegove vrijednosti za hrvatski narod prepoznate u vrijeme NDH. Nakon zavođenja komunističke diktature u javnosti u Brodu, prije svega u novinama Brodski list, nije ni spomenut. Slomom komunističke diktature upoznaju Brod i Brođani svojega velikog

sugrađanina. Prije svega u tome imaju zaslugu sestre Služavke Malog Isusa, redovničke zajednice koju je utemeljio nadbiskup Stadler.

Ključne riječi: nadbiskup Josip Stadler; jugoslavenska ideologija „jednog dvoimnog naroda“, hrvatski nacionalni identitet u Bosni i Hercegovini, Posavska Hrvatska, Materinska riječ, Brod na Savi, Služavke Malog Isusa.

Svetozar Rittig, Josip Koprivčević i Josip Gunčević

S velikim oduševljenjem o Stadleru piše Svetozar Rittig,¹ svećenik, Brođanin. On je oko 1900. napisao kraću biografiju sa zanimljivim detaljima iz mladosti velikoga sugrađanina. Uz Andriju Torkvata i Ignjata Brlića, Tomu Skalicu, Branka Radičevića, Matiju Mesića i Gjurju Pilara, ističe: „nu bez sumnje najslavniji brodski sin jest Josip Stadler, metropolita vrhbosanski“. Rittig je opisao nevolje Stadlerovih koje su opljačkali razbojnici početkom 30-ih godina 19. stoljeća i od tada uglavnom se bore s neimaštinom; početak pučkog školovanja i učitelje koji su učili dječarca Josipa Stadlera; brižnu majku i oca koji je uvijek pobolijevao, njihovu smrt i brigu koju je za djecu preuzeo brodski načelnik, umirovljeni major Maksimilijan Wegheimer, čija je majka bila rođena sestra nadbiskupova djeda. Rittig ukratko prikazuje vojnu karijeru ovoga zaslužnog čovjeka za život budućega nadbiskupa, koji je 1853. postao brodski načelnik. U rukopisu dalje Rittig opisuje školsku formaciju mladoga klerika i profesora Teološkoga fakulteta. U zavodu „Germanicum“ s njime su studirali kasnije poznati ljudi iz crkve (kanonik Antun Kržan, dr. Juraj Žerjavić, biskup A. Voršak i Ivan Koščak iz Senja te poznati bunjevački rodoljub Matković iz Kaloče). Vrijedan je zapis o Stadlerovim profesorima na filozofiji i teologiji. Rittig ističe kako je Stadlera posebno karakterizirala odanost Crkvi, disciplina, marljivost, požrtvornost, sve one karakteristike koje su razvijali u svojim pitomcima isusovci kao odgojitelji i profesori. Rittig bilježi riječi njegova rektora, a u vrijeme kada nastaje rukopis (oko 1900.), kardinala Steinhubera: „Stadler bijaše živim uzorom svojim drugovima, izvrstan pitomac, vrlo radin, ozbiljno se vježbao u duhovnom životu, te se je držao kućnog reda i onda kad su mu to kolege prigovarali.“ U burnim vremenima papa Pio IX. pozvao je Crkvu 1867. na pripremu za Sabor, koji je trebao biti 1869. Mladi dvostruki doktor Josip Stadler, kao jedan od najodličnijih studenata iz svih rimskih kolegija, trebao je ostati u Rimu za

¹ O Svetozaru Rittigu napisana je izvrsna studija: Margareta MATIJEVIĆ, *Između partizana i pristojnosti: život i doba Svetozara Rittiga (1873. – 1961.)*, (Zagreb: Plejada, 2019.).

stenografa. U „Germanicum“ je pala kocka upravo na njega, „ali kako je baš u taj čas bila zagrebačka nadbiskupija obudovjela smrću kard. Haulika (+11. svibnja 1869.) kapitularni vikar bezodvlačno ga pozove u dijezezu“.²

Oduševljenje je Rittig ponovio i 1906. u člancima u *Katoličkom listu* i *Glasniku Đakovačke i Bosanske i Srijemske biskupije*. U *Glasniku* Rittig za Stadlera kaže da je „muž Providnosti“, da „svojim čitavim likom, mislima i osnovama, svojim veličajnim djelovanjem toliko služi na ures i diku čitavome hrvatskome narodu i katoličkoj crkvi, koliko je na korist svojoj vrhbosanskoj nadbiskupiji“. Stadler je, po njegovim riječima, „nazora strogih i crkvenih poput drevnih prakršćanskih otaca, u isto je doba pastir, koji je potpuno shvatio potrebe modernoga svijeta“. Uspoređivao ga je s velikim prelatima toga vremena: Charlesom Lavigeri-jem,³ Manningom,⁴ i s velikim propovjednikom iz ranih kršćanskih vremena Ivanom Zlatoustim,⁵ Antonom Slomšekom,⁶ sa Strossmayerom i sv. Kar-

² Svetozar RITTIG, „*Mladost Nadbiskupova*“ (rukopis u Arhivu Vrhbosanske nadbiskupije). Zahvaljujem s. Admirati Lučić, koja mi je ljubazno poklonila fotokopiju ovoga rukopisa u listopadu 1993.

³ Charles Lavigerie (1825.-1892.), francuski prelat, biskup u Nancyju, alžirski nadbiskup, kardinal 1882., nadbiskup u Kartagi 1884. Uživao velik ugled u afričkoj Crkvi. Utemeljio „Bijele oce“ i Afričke sestre misionarke. Zalagao se za ukidanje ropstva: Adalbert REBIĆ (ur.), „Charles Lavigerie“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), 508.

⁴ Henry Edward Manning (1808.-1892.), anglikanski svećenik koji je 1850. prešao na katolicizam i postao katolički svećenik. U Londonu utemeljio Kongregaciju oblata sv. Karla. Godine 1865. naslijedio je N. Wisemanna na westminsterskoj nadbiskupskoj stolici. Osnovao brojne škole, katolička sjemeništa i nastojao oko vjerskog i društvenog uzdizanja britanskih katolika, za čija se prava borio, naročito u Irskoj. Zauzimao se za prava radnika, pa je podržao štrajk lučkih radnika 1889. Radikalno je branio dogmu o Papinoj nepogrešivosti: Adalbert REBIĆ (ur.), „Henry Edward Manning“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), 546- 547.

⁵ Ivan Zlatousti (344.-407.), grčki crkveni otac i crkveni naučitelj. Patrijarh u Carigradu, ali je svrgnut zbog sukoba s caricom Eudoksijom. Prognan je u Kapadociju gdje je i umro. Najpoznatiji je po svojim propovijedima. Zbog ugodne rječitosti dobio je nadimak Krizostom (Zlatousti): Adalbert REBIĆ (ur.), „Ivan Zlatousti“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), 387-388.

⁶ Anton Martin Slomšek (1800.-1862.), slovenski katolički biskup, koji se istaknuo oko prosvječivanja slovenskog naroda, njegovanja slovenskog jezika i kulture. U tu je svrhu pokrenuo zbornik *Drobtinice* (1846.) i osnovao Družbu sv. Mohora (1852.). Duhovni uzor mu je bio sv. Franjo Saleški. Proglašen blaženim 1999. (blagdan 24. rujna): Adalbert REBIĆ (ur.), „Anton Martin Slomšek“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), 874.

lom Boromejskim,⁷ velikim zaštitnikom siromaha i beskućnika u 16. stoljeću. U članku dalje nabraja sve zasluge i čudesna postignuća nadbiskupa u 25 godina njegova biskupskog rada, a došao je u Bosnu „samac, goloruk sa pastirskim štapom“. Rittig ističe i Stadlerove prijevode Sv. pisma, i njegovu filozofiju, njegove okružnice, njegov smisao za crkvenu umjetnost, zatim posebno „njegovo milostivo srce“, njegovu karitativnu djelatnost, koja se ogleda u podizanju zgrada za siročad. Osnivanje ženskoga reda koji će se brinuti za siročad, posebno se ističe u Rittigovu prilogu. „To će biti naš hrvatski red, koji će jednako promicati spasenje duša, kako će buditi našu narodnu svijest i misao.“ Za to djelo trebamo biti zahvalni nadbiskupu, „gdje i tako neprijatelji crkve viču s manje i više prava, da su u našim krajevima ženske družbe redovito pioniri tudjinštine. I da nije drugih djela, ovijem samim bi si Stadler osigurao neprolazni zaslug pred Bogom i narodom“. Stvorio je svjetovni kler, koji se s franjevcima „natječe u radu za slavu Božju i spas vjernih duša“. Revni je pastir uveo disciplinu, iskorijenio sve hrđave narodne običaje, uveo je razne bratovštine, razvio je pobožnost prema Srcu Isusovu, „koja preobilne milosti nad čitavom Bosnom izlijeva“. On je čovjek knjige: prevađa povjesničke knjige, izdaje za puk molitvenike i asketska djela, piše homilije kao pomoć svećenicima za propovijed. On se odazvao riječi biskupa Strossmayera, koji je rekao da bi onaj tko prevede Sv. pismo, bio „drugi naš Jeronim“. On prevodi Sv. pismo novoga zavjeta i uz prijevod daje nam i opširan tumač za široke slojeve našega naroda. Stadler izdaje časopise, pokreće novine, utemeljitelj je Glasnika sv. Josipa, Glasnika Srca Isusova. „Ovi mali listići u tisućama prodiru u svaku kršćansku kuću u Hrvatskoj, i hvala Bogu, te nema štiva, koje bi se u nas željnije očekivalo, marljivije čitalo“. Što su glasnici za puk, to je *Vrhbosna* za obrazovaniji svijet. „Sve u jednu riječ da složim i za katoličku knjigu i prosvjetu nema danas zaslužnijega svećenika u Hrvatskoj od Nadbiskupa Stadlera.“ Sva su ova velika djela „plod Nadbiskupove molitve, njegovoga neograničenoga uzdanja u pomoć Božju – djelo

⁷ Karlo Boromejski (1538.-1584.), biskup i kardinal. Njegov ujak, papa Pio IV., imenovao ga je s 22 godine nadbiskupom u Milanu. Svojom dijecezom je dugo upravljao iz Rima kao prvi državni tajnik Svete Stolice (u današnjem smislu riječi). Zauzimao se za obnovu crkvenog života prema odlukama Tridentskog koncila, kojega je sudionik i sam bio. Osobito se isticao izgradnjom bolnica i brigom za bolesne i siromašne. Za velike epidemije 1576. razdijelio je svoje imanje. Posvetio se obnovi liturgije, osnivanju sjemeništa, osnivanju bratovština (Bratovština Presvetog Sakramenta): Adalbert REBIĆ (ur.), „Karlo Boromejski“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), 426-427.

su nebeske milosti“, pisao je Rittig uz 25. obljetnicu Stadlerove biskupske službe. Stadler je naslijedio misao Strossmayera o jedinstvu crkvenom „sa odjeljenom slovenskom braćom“. U tu svrhu pokreće „Balkan“, nakon što je 1894. postao apostolskim povjerenikom za promicanje jedinstva na čitavom slavenskom jugu. Rezimirajući Stadlerov rad u Bosni, Rittig kaže: „Sve crkveno djelovanje Stadlerovo u Bosni, ujedno je i narodni politički rad... Katolička vjera i prosvjeta u Bosni, kakovi svijetom vladaju zazori, ostat će za uvijek jezgra i kvasac hrvatske misli i hrvatskog osjećanja... Tim on postaje politički borac poput Strossmayera i Račkoga, Klaića i Pavlinovića, i ako današnji zasljepljeni naraštaj toga ne će da razumije, razumjet će pravedna povjest... **U istinu rodoljublje Stadlerovo ne će nitko doseći.**“ Autor članak završava riječima: „Stadler je uzor Biskupa, uzor svećenika, uzor rodoljuba. Za to je on dika i ponos svoje Nadbiskupije, ali i slava cijeloga naroda hrvatskoga i cijele katoličke crkve...“ Đakovačka i srijemska biskupija mora se radovati „jer na njenome tlu svjetlo je svijeta ugledao – ona ga je crkvi i narodu, ona ga je Bosni darovala“. ⁸ „Velikome Nadbiskupu“ posvetio je Rittig i pjesmu u istom broju. Mladi svećenik iz Broda želi svojem narodu od svojega velikog sugrađanina:

„I uzor njemu Tvoje sjalo ime,
A duh Tvoj velji v’jekom bio s njime!“⁹

U *Katoličkom listu* od 10. srpnja 1913., Rittig je prikazao Stadlerov prijevod Sv. pisma i njegov doprinos ovome važnom poslu u povijesti svakoga naroda. Do 1907. izašao je prijevod svih četiriju Evanđelja i Djela apostolskih što ih je izdao do 1906. nadbiskup Stadler s popratnim komentarima;¹⁰ Rittigu je to bio znak da „u Božjoj Crkvi nije izumro rod Bazilija Velikih i Hrizostoma, rod Augustina i Jeronima“.¹¹ Kad je dr. Valentin Čebušnjak preveo neke knjige Staroga zavjeta i pripremao se za prije-

⁸ Svetozar RITTIG, „Dr. Josip Stadler vrhbosanski nadbiskup (1881.-1906.)“, *Glasnik Đakovačke i Bosanske i Srijemske biskupije*, 12 (1906.), 90-94.

⁹ Svetozar RITTIG, „Velikome Nadbiskupu“, *Glasnik Đakovačke i Bosanske i Srijemske biskupije*, 12 (1906.), 199-200.

¹⁰ *Sveto evanđelje po Mateju* (Sarajevo: Kaptol vrhbosanski, 1895.), 815 stranica; *Sveto evanđelje po Marku* (Sarajevo: Kaptol vrhbosanski, 1896.), 409 stranica; *Sveto evanđelje po Luki* (Sarajevo: Kaptol vrhbosanski, 1899.), 820 stranica; *Sveto evanđelje po Ivanu* (Sarajevo: Kaptol vrhbosanski, 1902.), 739 stranica; *Djela Apostolska* (Sarajevo: Kaptol vrhbosanski, 1902.), 580 stranica.

¹¹ Svetozar RITTIG, „Prijevod sv. Pisma“, *Katolički list*, 28 (1913.), 325-327.; v. Margareta MATIJEVIĆ, *Između partizana i pristojnosti: život i doba Svetozara Rittiga (1873. – 1961.)*, 29.

vod Novoga zavjeta, koji je trebao biti peta knjiga Čebušnikova prijevoda, prihvatio je ideju da prijevod nadbiskupa Stadlera preuzme i poprati ga bilješkama koje je sam mislio staviti uz tekst vlastitoga prijevoda. Rittig „*Sveto evanđelje Gospodina našega Isusa Krista i Djela Apostolska. Najnoviji hrvatski prijevod s bilješkama*, Sarajevo: 1912., 632 stranice, u nakladi Kaptola Vrhbosanskog označava kao „posao Stadler-Čebušnikov“. Kao što smo vidjeli, Rittig Stadlera uspoređuje s velikanima Crkve, crkvenim ocima: Jeronimom, Bazilijem, Augustinom, Ivanom Zlatoustim, čime odaje najveće moguće priznanje kasnije teško napadanom nadbiskupu u režimu u kojemu je i on bio unosnim dionikom. Rittig piše u svojem prikazu: „Stadler se je u prevagjanju Evangjelja i Djela Apoštolskih držao Vuka, gdje god je to mogao.“¹² Dobar poznavatelj Sv. pisma, prof. dr. Adalbert Rebić, ističe da je Stadler prevodio biblijski tekst iz Vulgate „služeći se pri tom njemačkim prijevodima. Odaje to tipično njemačka sintaksa, njemački stilizmi, germanizmi“. No, dodaje da bi i tu, prevoditeljsku, stranu djelatnosti nadbiskupa Stadlera trebalo kritički obraditi.¹³

Čemu treba pripisati šutnju dr. Svetozara Rittiga na teške optužbe Viktora Novaka i komunističkih ideologa protiv Stadlera, teško je reći. Je li možda prosvjedovao osobno i usmeno? Ili odgovor treba tražiti u sasvim ljudskim razlozima.¹⁴

Vrlo pozitivno ocjenjuje Stadlerov rad Josip Koprivčević, za kojega Viktor Novak kaže da je „klerofašist“ (olako se inače ovaj bivši svećenik Katoličke Crkve, kasnije mason, ideolog unitarnog jugoslavenstva, razbacuje etiketama, koje nisu izašle iz mode ni nakon duge 73 godine). Koprivčevićev tekst „Život i rad dr. Josipa Stadlera prvog nadbiskupa vrhobosanskog 1843.-1918.“ objavljen je najprije u podlistku *Katoličkog tjednika* u Sarajevu 4. siječnja - 7. lipnja 1942. u broju 1-23 (osim brojeva

¹² Svetozar RITTIG, „Prijevod sv. Pisma“, 326.

¹³ Adalbert REBIĆ, „Božja Riječ oblikuje Stadlerov život“, Pavo JURIŠIĆ (ur.), *Josip Stadler život i djelo*, (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999.), 575-583.

¹⁴ Rittigov otac je dobio trajnu zabranu boravka u Bosni i Hercegovini zbog do sada nerazjašnjenih razloga. Svetozar je završio travničku gimnaziju, nastavio studij na sarajevskoj Bogosloviji, ali je tražio otpust, jer je vidio da bi mu život u Bosni bio puno teži nego u Hrvatskoj. Stadler mu je dao otpust zbog toga što je mislio da je dovoljan razlog za to što ga otac ne može posjećivati. No, mladog bogoslova Svetozara Rittiga ocijenio je proračunatim čovjekom jer u njegovu zahtjevu za promjenu mjesta studija nije nalazio nikakvih kanonskih razloga. Rittig je studij nastavio u Đakovu u akademskoj godini 1894./95.: Margareta MATIJEVIĆ, *Između partizana i pristojnosti: život i doba Svetozara Rittiga (1873. – 1961.)*, 29.

11 i 19).¹⁵ Kao i mnogi drugi životopisi nadbiskupa Stadlera, čiji su autori uglavnom svećenici i ugledni katolički intelektualci, bliski suradnici nadbiskupa Stadlera, i Koprivčevićev životopis ima apologetski, hagiografski ton u opisu osobe i rada velikoga crkvenog dostojanstvenika. Ali, historiografska vrijednost ovoga Koprivčevićeva djela nije upitna. Ono sadržava podatke iz života Josipa Stadlera koje se ne može naći u drugim izvorima, pa ga koriste i autoriteti i najbolji poznavatelji Stadlerova života i rada poput dr. Zorana Grijaka.¹⁶ Za stotu obljetnicu rođenja nadbiskupa Stadlera Matica hrvatska htjela je izdati o njemu posebnu ediciju koja bi prikazivala njegov život, rad i značenje za hrvatski narod u Bosni i Hercegovini. Iako nevoljko, toga posla se prihvatio Josip Koprivčević, Brođanin, tada (1942.) sudski vijećnik na upravnom sudištu u Zagrebu. Kao mladi sudac u Bosni i Hercegovini pratio je s pažnjom rad nadbiskupa Stadlera; iz priča Stadlerovih školskih kolega zapamtio je dosta zgoda iz njegova života, a onda je dobio na uvid i bilješke Marka Tvrtkovića, koji je bio dugogodišnji tajnik nadbiskupa Stadlera. To su bili izvori na temelju kojih je napisao biografiju koja je imala 21 poglavlje i 164 stranice. Djelo je naslovio „Nadbiskup Stadler i njegov viek“ i predao ga Matici hrvatskoj u lipnju 1942. Autoru je rukopis vraćen u rujnu (očito na doradu), da bi ga 23. prosinca iste godine predsjednik MH, prof. Filip Lukas predao na recenziju dr. Krunoslavu Draganoviću.¹⁷ Draganovićeva ocjena bila je negativna. Mislio je da je rukopis prikladan za Svetojeronimsko društvo, ali ne i za ustanovu

¹⁵ Kasnije je taj feljton objavljen u knjizi: Josip KOPRIVČEVIĆ, *Život i rad dr. Josipa Stadlera prvoga nadbiskupa vrhbosanskog: 1843.-1918.* (Zagreb: Vrhovna uprava Družbe sestara Služavki Malog Isusa, 1996.).

¹⁶ U kapitalnoj knjizi hrvatske historiografije: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, autor se više puta poziva na Koprivčevića u objašnjavanju pojedinih događanja iz života nadbiskupa Stadlera: utjecaju same činjenice dolaska srpske vojske u Sarajevo na zdravstveno stanje nadbiskupa (str. 558), činjenica da je glavni predstavnik obitelji Brlić, dr. Vatroslav Brlić, stupio u Hrvatsko-srpsku koaliciju, bila je uzrok raskida dugogodišnjih prijateljskih odnosa s obitelji Brlić (str. 661); činjenica da su upravo godine 1912., kada se najviše radilo na uklanjanju Stadlera iz Bosne, imenovani odjelnim predstojnicima Zemaljske vlade, mađarski visoki činovnici i Srbi, koji su bili neprijateljski raspoloženi prema Stadleru (str. 498).

¹⁷ Rukopis je u Matici primljen 20. lipnja 1942. U zabilješci u „Očevidniku rukopisa“ stoji: „17.9.1942. preuzeo rukopis“ i potpis Koprivčevića, te „21.X.pisac vratio opet rukopis“ i „23.XII.42. preuzeo rukopis predsj. prof. Lukas i predao dru Draganoviću“. I zatim: „26.II.1943.vraćen rukopis piscu u Brod, sa prepisom recenzije“: Hrvatski državni arhiv, fond 1567 Matica hrvatska, Očevidnik rukopisa biblioteka MH 1922-1943, knj. 29 i 33; v. isti fond također i Kazalo rukopisa biblioteka MH 1931.-1945. (A-Ž).

kakva je Matica hrvatska. Velika zamjerka bila je „što je djelo pisano malo odviše pučkim načinom“, pa je recenzent tražio da se rukopis priredi više kao znanstveni tekst jer Koprivčević nije stavljao izvore ni tamo gdje je citirao doslovno dijelove teksta. Najveća zamjerka bila je što se autor nije izdigao iznad svojega osobnog oduševljenja Stadlerom. „Iskreni pietet i ljubav prema svom najvećem sugrađaninu (oba su Brođani) struji sa svake rukopisne stranice. Međutim taj osjećaj zavodi gdjekada pisca, da na Stadleru uvijek sve dobro i lijepo vidi, što je po namjeri ovog čovjeka Božjeg doista i bilo, premda kao i kod svakog ljudskog djela ne manjkaju nedostaci i djelomičko krivo prosuđivanje.“ I glavni izvor Koprivčevićevih spoznaja, zapisi Marka Tvrkovića, „poznatog fantaste i nekritična duha“, Draganović je ocijenio nevjerodostojnim, ističući da „mogu poslužiti prije za pisanje pobožne legende nego li kritična životopisa.“ Draganović je s pravom ustvrdio da je „kritički napisan životopis velikog Stadlera najbolja apologia ovog znamenitog muža te da nije potrebno na toliko mjesta izričito uzimati u obranu prvog vrhbosanskog nadbiskupa“. Prilike u kojima je Stadler djelovao, po Draganovićevu sudu, ocijenjene su „dosta površno, gdjekada i ponešto precрно, da bi se po gdjekoja osoba ili skupina s pravom mogla osjetiti tangiranom. Upravo to crtanje sredine i vezivanje Stadlerove osobe za nju znatan su nedostatak knjige“. Draganović je naveo i druge probleme koje Koprivčević nije adekvatno predstavio. Naveo je i niz pojedinačnih pogrešaka koje se moralo ispraviti.¹⁸ Rukopis je vraćen Koprivčeviću koji ga nije uspio pripremiti prema recenziji. Tada je već postao gradonačelnik Broda, rat i druge nevolje spriječili su ga da napiše ozbiljnije znanstveno djelo. No, treba reći da Koprivčević nije ni mogao puno toga znati što je tvrdio jer nije imao relevantnu izvornu građu na temelju koje bi uopće mogao pisati tako zahtjevnu monografsku studiju. Pretežit dio izvorne građe za te probleme koje Koprivčević razmatra i na što ukazuje recenzent njegove knjige, postali su dostupni tek puno kasnije, u studijama dr. Grijaka, dr. Vrankića i dr. Vukšića.

Spomenut ćemo i druge Koprivčevićeve članke posvećene nadbiskupu Stadleru, koji su objavljeni u onodobnom tisku: zagrebačkom *Novom listu*¹⁹ i *Novoj Hrvatskoj*. U članku pod naslovom „Uspomeni nadbi-

¹⁸ Hrvatski državni arhiv, fond 1567 Matica hrvatska, Nakladna djelatnost. Rukopisi biblioteka MH 1942. i 1943., k 141, br. 24a, Recenzija Josip Koprivčević: Nadbiskup Stadler i njegov viek; opširan izvod iz prijepisa recenzije donio je: Slavko MIRKOVIĆ, „Brođanin Josip Stadler prvi nadbiskup Vrhbosanski“, *Brodski pogledi. Dvotjedni dodatak NBL-a*, 4. 4. 2001., 2-3.

¹⁹ „Šezdesetgodišnjica uspostave katoličke crkvene hijerarhije u Bosni i Hercego-

skupa Stadlera. Prigodom 100-godišnjice rođenja“ u kratkim je potezima predstavio život nadbiskupa Stadlera. Koprivčević je ustvrdio: „Stadler je naš najveći biskup“. Negativno je ocijenio ulogu biskupa Strossmayera i njegovo nastojanje oko kulturnoga sjedinjenja južnih Slavena, „iz kojega se kasnije rodilo političko robstvo hrvatskoga naroda“. Stadlerovu uvijek jasnu hrvatsku nacionalnu politiku pozitivno je ocijenio.²⁰ U tom članku ima nehistorijskih, znanstveno neutemeljenih ocjena, koje je uvjetovala politička situacija vremena u kojemu je nastao.²¹ U jednom neobjavljenom članku Koprivčević uspoređuje Stadlera i Strossmayera i za prvoga drži da je bio puno dalekovidniji u svojim procjenama nacionalnopolitičke sudbine hrvatskoga naroda. Strossmayer je, po njegovu mišljenju, „volio

vini (1881.-1941.): Posvećeno uspomeni dra Josipa Šadlera“, *Novi list*, 29. 7. 1941., 15., Koprivčević ocjenjuje značenje stvaranja hijerarhijskog uređenja Katoličke Crkve i stvaranje svjetovnog klera, nastojanja nadbiskupa Stadlera sa sumišljenicima (dr. Ivo Pilar) da se Monarhija preuredi na temeljima trijalizma sjedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. Nije točna njegova tvrdnja da je kandidat biskupa Strossmayera za vrhbosanskog nadbiskupa, nakon neuspjeha s prijedlogom fra Grge Martića, bio Franjo Rački. Sama činjenica da je predložio jednog zagrebačkog kanonika (Antuna Kržana), čini manje vjerojatnim da bi predložio još jednog kanonika Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Možda je Koprivčević imao podatak da je Strossmayer predlagao jednog kanonika zagrebačke nadbiskupije pa je, kako je i logično, najprije pomislio na Račkoga. Nakon početnog negativnog stava o imenovanju Stadlera za vrhbosanskog nadbiskupa, Strossmayer je promijenio mišljenje, a kasnije je postao veliki njegov suradnik, pomoćnik u svim pothvatima i branitelj: o Strossmayerovu viđenju imenovanja vrhbosanskog nadbiskupa vidi: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, 84-90.

20 „Uspomeni nadbiskupa Stadlera: Prigodom 100-godišnjice rođenja“, *Nova Hrvatska*, 24. 1. 1943., 13.

21 Koprivčević u članku piše: „Stadler je odgojio u svojim zavodima veliki broj hrvatske inteligencije svjetovne i crkvene, koja se i danas bori za sreću i dobrobit hrvatskoga naroda. Ta i naš Poglavnik grijao se je u svojoj mladosti na dobroti i veličini prvog nadbiskupa vrhbosanskoga, kad je u nadbiskupskoj gimnaziji u Travniku pohađao 4 razreda i crpio tamo prve pojmove klasične naobrazbe. Tamo se je zagrijao za misao Oca Domovine blagopokojnog Ante Starčevića, za koju se misao i nadbiskup Stadler borio cijeli svoj život. Dobro sjeme palo je na plodno tlo i urodilo obilnim plodom.“ Upravo ta misao poslužila je Viktoru Novaku da napiše neutemeljenu i u znanosti neodrživu tvrdnju: „Od Stadlera do Pavelića vodi jedna prava linija, kao i od Starčevića – Franka do Pavelića. Frankofurtimaštvo se poslije decenija pretapa u ustaški klerofašizam“, nazvavši Josipa Koprivčevića „klerofašistom“: Viktor NOVAK, *Magnum crimen*. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj (Zagreb - Beograd: RO Nova knjiga, 1948. 1986.), 924. Koliko je ocjena Josipa Koprivčevića, amatera povjesničara, nehistorijska, još se dublje srozao učeni akademik Viktor Novak. Već sama činjenica da silno suprotstavlja Strossmayerov rad Stadlerovu, pokazuje da je kod njega posrijedi ideološki pristup problemima tzv. klerikalizma, čiji mu je temelj udario Stadler.

oko sebe okupljati ljude učene, vješte i znamenite, koji su znali ugadati njegovoj želji za slavom i zemaljskom taštinom, kojoj je veliki biskup bio jako sklon... kulturno je htio sjediniti sve Jugoslavenene... Stadler je naprotiv isticao samo Hrvatstvo kao pravo i istinito obilježje svojega naroda. On je jugoslavenstvo smatrao nemogućim i izmišljenim narodnosnim pojmom, u kojem bi se ime hrvatsko izgubilo.“²²

Dr. Josip Gunčević, ravnatelj brodske gimnazije 1939.-1945., vrlo je zaslužan za oživljavanje uspomene na nadbiskupa Stadlera u Brodu. Nije, doduše, napisao ni jedan prilog o njemu. Ali, njegov rad u Hrvatskom kulturnom društvu „Berislavić“, čiji je bio predsjednik, velik je doprinos valorizaciji značenja Stadlerova života i djela u hrvatskom narodu. Sjednice odbora toga društva bile su uglavnom u njegovu uredu gimnazijskog ravnatelja. U knjizi *Savremene pogibli za katolički pokret*, koja je izašla u Đakovu 1918., ističe ono što je, po njegovu mišljenju, bitno u tom trenutku za budućnost hrvatskog naroda: „Kristijanizovanje Hrvatske je naša najsvetija zadaća i mi moramo prikriti sve one sporove i nesuglasice naše, koje bi ovoj zadaći smetale. Za ovu našu najsvetiju zadaću rade ustrajno i Štadler i Mahnić; ta nas zadaća mora u čvrstom jedinstvu zadržati, a politika neka nas ne rastavlja. Neprežaljena je istina, da naši pristaše, koji se okupljaju oko politike 'Hrvatske' ili protivne 'jugoslavenske' zaboravljaju na ovo načelo i siju međusobnu mržnju, a osobito je žalosno da to čine i inače zaslužni svećenici.“ Dakle, Gunčević vidi u Stadleru osobu koja u najvažnijim trenucima povijesti radi na najvažnijem poslu za budućnost hrvatskog naroda: kristijanizaciji Hrvatske; „ta nas zadaća mora u čvrstom jedinstvu zadržati, a politika neka nas ne rastavlja“.²³ Gunčević je bio s pravom nezadovoljan prosvjetnom politikom monarhističke Jugoslavije.²⁴ Kritizirao je literaturu koju je Ministarstvo preporučivalo, koja je sama po sebi jasno govorila o posve političkoj, a ne prosvjetnoj svrsi obrazovanja. Od 53 djela preporučene literature na hrvatske autore otpadalo je 10, na slovenske 5 a na srpske 28. U literaturi je zastupljen npr. Nikolaj Velimirović, „izraz beskompromisnog pravoslavlja i antikatolicizma“, a Gunčević ističe da je mo-

²² Neobjavljeni rukopis Josipa Koprivčevića u osobnom posjedu. Iskreno zahvaljujem gđi Anici Grošinić i Jeleni Fröhlich koje su mi poklonile ovaj rukopis.

²³ Josip GUNČEVIĆ, *Savremene pogibli za katolički pokret* (Đakovo: Kapitularni Vikarijat, 1918.), 22-23.

²⁴ Detaljniji životopis J. Gunčevića, opis njegova pedagoškog rada i njegov prikaz odnosa monarhističke Jugoslavije (i Europskih komunističkih poredaka) spram obrazovanja: Miljenko BREKALO – Anamarija LUKIĆ – Ivan STIPIĆ, „Zatiranje ljudskog dostojanstva tijekom komunističke vladavine na primjeru dr. Josipa Gunčevića“, *Identiteti – kulture – jezici* 5 (2019.), 155-168.

rao „s naše strane ući dr. Josip Štadler“.²⁵ I proslave u brodskoj gimnaziji, kao i u svakoj školi, imale su zadatak da stvore „jugoslavenskog“ odanoga građanina. Temeljna misao prosvjetne politike bila je stvaranje integralnog Jugoslavena. Taj „jugoslavenski duh“, s pravom je tvrdio Gunčević, „imao je služiti kao prielaz srbskom duhu“. Svake godine se na brodskoj gimnaziji slavio dan Josipa Jurja Strossmayera, „mecene i Jugoslavena“, i tada se upriličila u školi priredba i zabava. Taj je dan bio u brodskoj gimnaziji slavljen kao „neke vrsti zavodski blagdan“. „Šta je moralo biti izgovoreno o Strossmayeru na tim priredbama? A nisu se sjetili upravitelji gimnazije, da uzmu za zavodskog pokrovitelja Berislavića, Mesića, Badalića ili Štadlera! Ne bi mogli toliko jugoslavenizirati i srbovati kao kod Strossmayera!“²⁶

Izvori nakon Prvoga svjetskog rata

U periodu između dva svjetska rata u Brodu su izlazile mnoge novine. Koliko smo vidjeli, *Brodске novine*, glasilo Pribičevićeve Demokratske stranke u Brodu, čiji je član bio dr. Vatroslav Brlić, ne donose ništa o Stadleru.

U *Hrvatskoj zajednici* u jednom podlistku Marijan Alković govori o budnoj svijesti hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini koji se okreće prema Zagrebu kao središtu. No, iako ima prilično oštra zapažanja, ne spominje Stadlerove zasluge za to. Dapače, uopće ga ne spominje u tekstu koji je izašao u dva nastavka.²⁷ Nepoznati autor najavio je u istom listu da će *Hrvatska zajednica* posvetiti posebne članke znamenitim Brođanima (Ignjat Alojzije Brlić, Anadija Torkvat Brlić, Hugo Badalić, Matija Mesić, Gjuro Pilar, Branko Radičević, Josip Stadler, Marijan Jaić). Među onima koji su dobili mjesta u Hrvatskoj zajednici su Mesić, Pilar i Radičević. Ali nema među njima i barem jednako tako velikog Stadlera.²⁸ Politika je počela odlučivati o povijesnoj vrijednosti i zaslugama jednoga od najvećih ljudi koje je brodska sredina dala hrvatskome narodu.

²⁵ Josip GUNČEVIĆ, *Kako se u školi odgajalo* (Sarajevo: Nova tiskara Vrčak i dr., 1942.), 19.

²⁶ DRŽAVNA REALNA GIMNAZIJA U BRODU NA SAVI, Josip GUNČEVIĆ (ur.) *Jubilarno izvješće Državne realne gimnazije u Brodu na Savi MCMXVIII.-MCMXLIII.* (Brod na Savi: Knjigotiskara V. Buk, 1943.), 18.

²⁷ „'Prečani' – Hrvati u Bosni“, *Hrvatska zajednica*, 2. 7. 1921., 3.; „'Prečani' – Hrvati u Bosni“, *Hrvatska zajednica*, 9. 7. 1921., 4.

²⁸ „Znameniti Brođani“, *Hrvatska zajednica*, 3. 12. 1921., 4.; „Znameniti Brođani“, *Hrvatska zajednica*, 10. 12. 1921., 3; Prikaz znamenitih Brođana započeo je s M. Mesićem (br. 50), Đ. Pilarom (52), B. Radičevićem (br. 53).

U Kronici franjevačkog samostana spominje se imenovanje Stadlera za biskupa, svečani doček u Brodu i još neki drugi podaci. Kad se slavila 50. godišnjica uspostave crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini, priređen je i euharistijski kongres. Tom prigodom otkriven je i spomenik nadbiskupu Stadleru u njegovoj katedrali. „Na njegov grob pred spomenikom postavljeno je više vijenaca s velikim hrvatskim trobojnicama, no upalo je u oči, da nije bilo vidjeti tom prilikom vijenca rodnog mu grada Slavenskog Broda“, bilježi kroničar.²⁹ Novine koje su tada izlazile u Brodu (*Jugoslavenska sloga* i *Brodsko-tribuna*) nisu ništa napisale o toj obljetnici u kojoj je obilježeno životno djelo njihova sugrađanina. Gradonačelnik Valentin Djanješić je baš potkraj lipnja bio promaknut i otišao u bansku upravu.

Opozicijski list *Istina*, hrvatskoga nacionalnog usmjerenja, spominje u jednoj vijesti da je Stadler želio podići zavjetnu crkvu sv. Marka pa da je želio da svaki grad pokloni novac za izradu jednoga prozora. Tu je ideju nastojao oživotvoriti njegov nasljednik, nadbiskup Ivan Šarić. Jednoj delegaciji iz lista *Istina* on je u listopadu 1938. ponovio nadbiskupovu želju i očekivao je da bi Brod, kao rodni grad u čast velikoga sugrađanina, to mogao učiniti.³⁰ No, na prozorima te crkve nema spomena da je Brod sudjelovao u toj akciji. Prozor u katedrali, na kojemu su medaljoni sv. Jakova i sv. Filipa, darovao je 1887. dr. Ignjat Brlić.³¹

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske

U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske odnos prema Stadleru mijenja se i u Brodu. On je odmah dobio ulicu: Karadžićeva ulica preimenovana je u Ulicu Josipa Stadlera.³² Hrvatsko kulturno društvo „Berislavić“, na čijem je čelu bio dr. Josip Gunčević, na sjednicama 16. studenog 1942. i 12. siječnja 1943. u zbornici ravnatelja gimnazije, utvrdilo je program obilježavanja 100. obljetnice rođenja nadbiskupa Stadlera. Na prvoj sjednici je, između ostaloga, zaključeno „da se na rodnoj kući J. Stadlera ima

²⁹ *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi: zapisnik ili knjiga bilješki samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji (1879.-1932.)*, sv. IV. (Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod, 2003.), 356.

³⁰ „Apel nadbiskupa vrh-bosanskog na Brođane“, *Istina*, 29. 10. 1938.

³¹ U Spomenici Vrhbosanskoj: Spomenica Vrhbosanska 1882-1832 (Sarajevo: Akademija Regina apostolorum, 1932.), 313., stoji da je taj prozor s medaljonima sv. Filipa i Jakova „dar obitelji Dr. Brlića u Slav. Brodu“. Tu je pogrešku u svojoj knjizi ponovio i dr. Basler: Đuro BASLER, *Katedrala u Sarajevu* (Sarajevo: Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, 1989.), 33.

³² „Promjena naziva ulicama“ *Posavska Hrvatska*, 23. 7. 1941., 3.

postaviti spomen-ploča“. Na sjednici u siječnju 1943. pak: „U ljetu će se svečano otkriti ploča na rodnoj kući dr. J. Stadlera.“ Ne znamo je li ta spomen-ploča podignuta, ali sigurno znamo da su komunisti, kada su došli na vlast, nakon izvjesnog vremena rodnu kuću nadbiskupa Stadlera srušili. Kao što je i planirano, u Brodu je obilježena 100. obljetnica rođenja nadbiskupa Stadlera. Nakon gotovo 20 godina što nije ni spomenut u javnosti, napose ne u službenim krugovima koji su predstavljali grad Brod, održana je proslava sa sljedećim programom: u 10 sati bila je misa zadušnica u crkvi otaca franjevaca, koju je služio ravnatelj Gimnazije dr. Josip Gunčević. Pod misom je pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo „Davor“ uz pratnju domobranske glazbe 5. pješadijske pukovnije. U 11 sati bila je svečana akademija u dvorani Hrvatskog doma. Uvodnu riječ održao je dr. Gunčević, a predavanje o životu i radu nadbiskupa i slavnoga Brođanina držao je gradonačelnik Josip Koprivčević. Pjesmu Izidora Poljaka „Nadbiskupu Stadleru“ recitirao je učenik 8. razreda Martin Sušac. Hrvatsku državnu himnu pjevao je „Davor“. Uz svečanu akademiju podijeljeno je 100 ručaka siromašnim brodskim građanima. Za proslavu izdan je plakat, kojim su pozvani građani da u što većem broju dođu u crkvu i na akademiju „da uveličate uspomenu ovog znamenitog Brođanina svjesni one velike Preradovićeve misli: 'Rod bo samo koj si mrtve štuje, na prošlosti budućenost si snuje'.“³³ I u školi je ime nadbiskupa Stadlera postalo prisutnije. U školskoj godini 1941./42. ravnatelj gimnazije dr. Josip Gunčević promijenio je ime književnom društvu „Mesić“ u Radna književna zajednica dr. Josip Stadler. Ime književnog društva zamijenjeno je „radi loše tradicije samoga društva na ovoj gimnaziji“. Učenici su na tri sastanka, koliko su održali, analizirali časopise „Alma mater Croatica“ i „Hrvatsku smotru“. Tijekom vremena Zajednica je postala aktivnija, održavala je susrete svakog utorka. Zvala se „Radna zajednica za hrvatski jezik 'dr. Josip Štadler““. Svrha joj je bila vježbanje u sastavcima iz hrvatskog jezika, čitanje pjesama i crtica, razgovor o pročitanim radovima, kritičko prikazivanje hrvatskih književnih časopisa.³⁴

³³ „Stogodišnjica rođenja nadbiskupa Stadlera“, *Nova Hrvatska*, 29.1.1943., 6; Program proslave 100. godišnjice rođenja velikoga sina ovoga grada Vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera – dokument u osobnom posjedu; „Društveni sastanci i priredbe“, *Prilozi za poznavanje Broda* (1943.), 71-72.

³⁴ DRŽAVNA REALNA GIMNAZIJA U BRODU NA SAVI, *Izvešće za školsku godinu 1941./42.*, Josip GUNČEVIĆ (ur.), (Brod na Savi: Knjigotiskara Vilim Buk, 1942.), 56.; treba istaknuti da je dr. Gunčević, čim je postao ravnatelj Gimnazije u Brodu, odmah na početku godine ukinuo književno društvo „Mesić“, a osnovan je „Hrvatski junak“: DRŽAVNA REALNA GIMNAZIJA U BRODU NA SAVI, *Jubilarno*

Razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata: 1945.-1990.

Poslije Drugoga svjetskog rata i zavođenja komunističke diktature u Brodu se nije Stadler ni spomenuo (osim u jednom znanstvenom članku početkom 80-ih godina). U skladu s komunističkom ideologijom i mjerilima Stadlerova ulica zamijenjena je imenom Vuka Stefanovića Karadžića. Srušena je, kao što smo rekli, i njegova rodna kuća.³⁵ Stadler je bio osuđen da bude sasvim izbrisan iz memorije svojih sugrađana.

Razdoblje od 1990. do danas

Tek oslobođanjem hrvatskoga naroda iz Jugoslavije i slomom komunističke diktature, upoznaje Brod ponovno velikoga sugrađanina. U siječnju 1994. obilježena je 150. obljetnica rođenja dr. Josipa Stadlera. Nakon više od pola stoljeća, možemo mirno reći nakon njegove smrti 1918., priređeno je jedno javno obilježavanje imena jednoga od najvećih ljudi kojega je ova sredina dala hrvatskome narodu. U ponedjeljak, 24. siječnja 1994., održan je znanstveni kolokvij na kojemu su podnesena tri priopćenja (dr. Andrija Šuljak, mr. s. Admirata Lučić i Mato Artuković); msgr. Biskup Ćiril Kos otkrio je spomen-ploču na mjestu gdje je nekada bila rodna kuća nadbiskupa Stadlera. Lik dr. Josipa Stadlera s reljefa u kamenu rad je akademskog kipara Zdenka Grgića. Župan Brodsko-posavske županije dr. Jozo Meter otvorio je u Muzeju Brodskoga Posavlja izložbu „Život i djelo dr. Josipa Stadlera“. Autori vrijedne izložbe su mr. s. Admirata Lučić, mr. Vesna Crković-Nosić i prof. Zvonimir Toldi. Uz izložbu izdan je i katalog. U crkvi Gospe Brze Pomoći služena je sveta misa zadušnica. Program obilježavanja 150. obljetnice rođenja nadbiskupa Stadlera poduprlo je Gradsko poglavarstvo, ostvarili su ga Matica hrvatska – Ogranak Slavonski Brod, Odjel za povijest pri Muzeju Brodskoga Posavlja i sestre Služavke Malog Isusa. Novčano su sav ovaj program poduprli i zaslužni

izvješće Državne realne gimnazije u Brodu na Savi MCMXVIII.-MCMXLIII., Josip GUNČEVIĆ (ur.), (Brod na Savi: Knjigotiskara V. Buk, 1943.), 31; DRŽAVNA REALNA GIMNAZIJA U BRODU NA SAVI, *Izvješće Državne realne gimnazije u Brodu na Savi za školsku godinu 1943.-44.*, Josip GUNČEVIĆ (ur.), (Brod na Savi: Knjigotiskara V. Buk, 1944.), 27-28.

³⁵ Kuća je tijekom vremena mijenjala vlasnike. Posljednji vlasnik je obitelj Godec. God. 1963. kuća je srušena „zbog realizacije projekta Blok 1 i Blok 2 (Končarića i zgrada Gradskog narodnog odbora)“: Stribor UZELAC SCHWENDEMANN, *Ulica Matije Mesića u Slavonskom Brodu* (Slavonski Brod: Gradsko poglavarstvo, 2010.), 145.

pokrovitelji: „Poljopromet“ Sikirevci, Josip Folk, Stojan Polimac, Kajtaz Prenk, Anto Artuković, Stjepan Abrić, Restoran „Brodska Taverna“ i „Europak“ iz Donjih Andrijevaca.³⁶

Ovim događajem otvoreno je novo vrijeme odnosa Broda i Brođana i njihova velikoga sugrađanina Josipa Stadlera, koji su tema posebnoga istraživanja. Ovdje ćemo samo kronološki navesti najvažnija događanja. Vrijedan doprinos upoznavanju života Josipa Stadlera dala je Matica hrvatska u svojem biltenu *Brodski pogledi*. U njemu je Slavko Mirković objavio u nizu nastavaka dijelove iz originalnih rukopisa Koprivčevićeva neobjavljenoga životopisa Josipa Stadlera, onoga rukopisa koji zbog negativne recenzije dr. Krunoslava Draganovića nije objavila Matica hrvatska za vrijeme rata.³⁷ Dolazak sestara Služavki Malog Isusa pridonio je da se višedesetljetna nepravda brzo zaboravila. Svake godine sestre su obilježavale dan rođenja svojega utemeljitelja. Stadler je dobio svoju ulicu i trg. Podizanje skulpture nadbiskupa Stadlera u Brodu i otkrivanje spomenika 23. travnja 2005. velik je doprinos njegovu vraćanju zavičaju iz kojega je bio nasilno protjeran. Spomenik je djelo akademskog kipara iz Viteza Fabijana Tomića. Spomenik je otkrio gradonačelnik Broda dr. Jozo Meter, a blagoslovio dekan Brodskog dekanata vlč. Stjepan Belobrajdić.³⁸ Slijedili su posjeti vrhbosanskog nadbiskupa kardinala Vinka Puljića, koji su uvijek privlačili veliku pozornost i svojim homilijama i svojim nastupom. U njima je kardinal uvijek nastojao buditi svijest o veličini nadbiskupa Stadlera. U župnoj crkvi Gospe Brze Pomoći održavale su se mise zadušnice za njegov rođendan (24. siječnja). U svibnju 2005. župa je pozvala u goste djecu i mlade, štíćenike doma „Egipat“ iz Sarajeva, koji su se susreli s djecom iz doma za djecu u Malom Parizu. U župnom centru „Vid Mihaljek“ održan je igrokaz „Zlatni dječak“, a potom je

³⁶ Admirata LUČIĆ, *Dr. Josip Stadler 1843.-1993.*; o ovom istom događanju: „Dr. Stadler vratio se Brodu“, *Posavska Hrvatska*, 28. 1. 1994., 8.

³⁷ Slavko MIRKOVIĆ, „Brođanin Josip Stadler prvi nadbiskup Vrhbosanski“, *Brodski pogledi. Dvotjedni dodatak NBL-a*, 30. 8. 2000., 2., Niz nastavaka s tim naslovom izlazio je do 4. 4. 2001. Moramo ovdje ispraviti jednu pogrešku koja se priređivaču potkrala, a koja može dovesti u nedoumicu čitatelja. On piše na početku svojega vrijednog priloga: „Nakladnik je trebao biti brodski *Pododbor Matice hrvatske* pa je Koprivčević u posveti te neobjavljene knjige to izrijekom i naglasio.“ Izdavač Koprivčevićeve knjige, kako se vidi iz sve dokumentacije Matice hrvatske, trebala je biti Matica iz Zagreba. O daljnjem tijeku sudbine rukopisa već je bilo riječi, a i Mirković o tome piše.

³⁸ „Otkriven spomenik nadbiskupa Stadlera 'Dođi i odmori'“, *Posavska Hrvatska*, 29. 4. 2005., 18.

susret nastavljen pohodom Stadlerovu spomeniku i molitvom. I Brođani su hodočastili na Stadlerov grob (23. svibnja 2009.). Svake godine, kao što rekosmo, organizirana je misa zadušnica za Stadlerov rođendan. Misa su uvijek predvodili najviši crkveni dostojanstvenici: nadbiskupi i biskupi Marin Srakić, kardinal Vinko Puljić, Đuro Hranić, Antun Škvorčević te voditelj postupka za proglašenje blaženim i svetim nadbiskupa Josipa Stadlera, dr. Pavo Jurišić, kao i drugi uglednici crkve (dr. Antun Čečatka). Na jednoj takvoj proslavi 25. siječnja 2012. (o 170. obljetnici rođenja Josipa Stadlera) predstavljen je u Kazališno-koncertnoj dvorani „Ivana Brlić Mažuranić“ dokumentarni film „Sluga Božji dr. Josip Stadler. Život i djelo prvog nadbiskupa vrhbosanskog“. Redatelj vrlo popularnoga filma je Stjepan Šarić. O Stadleru su u filmu govorili dr. Pavo Jurišić i drugi dobri poznavatelji njegova života, a izvrsne uloge Gorana Grgića (Stadler u zreloj dobi) i Tomislava Peića (kao „Zlatno brodsko dijete“, Stadler u dječjačkoj dobi), Brođanima su iznova posvijestili veličinu njihova sugrađanina osuđenoga na zaborav. Film je nastao u produkciji „Saveza bez imena“ iz Brodskog vinogorja na čijem je čelu vlč. Pavo Mađarević novčanom potporom osigurao njegovo snimanje. Možemo reći s puno sigurnosti da je ovaj film prekretnica u stvaranju nove slike o nadbiskupu Stadleru i da je njime definitivno oživljena vrijednost Brođanina Josipa Stadlera kako za Katoličku Crkvu u Bosni i Hercegovini, tako i za razvoj hrvatske nacionalne svijesti u ovoj zemlji u najvažnijim trenucima njezine povijesti. I sljedećih godina održavale su se mise zadušnice u župi Gospe Brze Pomoći za Stadlera, koje su, uz nazočnost dr. Pave Jurišića i sestara Služavki Malog Isusa dalje pridonosile osvješćivanju zaboravljenog zavičajnika. Definitivni povratak osiguran je 20. lipnja 2016. kada je mons. Đuro Hranić, đakovačko-osječki nadbiskup, blagoslovio kamen temeljac i novo gradilište spomen-doma Josipa Stadlera u Brodskom vinogorju, u župi Uznesenja Blažene Djevice Marije. Povelju o gradnji pročitao je dr. Pavo Jurišić, a uz njega i nadbiskupa Hranića, potpisali su je vrhovna poglavarica, s. Radoslava Radek, provincijalka s. Admirata Lučić i slavonskobrodski dekan Ivan Lenić. Veliki povijesni trenutak doživio je Brod 24. svibnja 2018. kada je kardinal i vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić blagoslovio taj spomen-dom i samostan Družbe sestara Služavki Malog Isusa, koji se nalazi u okviru spomen-doma. Obred blagoslova i euharistijsko slavlje uz kardinala Puljića vodili su đakovačko-osječki nadbiskup Đuro Hranić i mons. Egidije Živković, biskup Željeznog u Austriji. Sestre su se zahvalile Gradu Slavonskom Brodu i svim darovateljima iz Italije, Austrije te Bosne i Hercegovine. Impresivna je biobibliografska natuknica „Stadler,

Josip, znanstvenik, svećenik, vjerski pisac.“ u *Leksikonu brodskih pisaca*. Poslije biobibliografske natuknice „Brlić-Mažuranić, Ivana, književnica“, natuknica o Stadleru sadržava najduži popis literature koju su uspjeli pribilježiti autori Leksikona od preko tri stotine obrađenih brodskih pisaca u knjizi. Popis literature o Stadleru zorno svjedoči o oživljenom interesu znanstvene i druge javnosti za život i rad nadbiskupa Stadlera.³⁹

Svakako je sretno inspirirana ideja za Brod kada su sestre Služavke Malog Isusa u suradnji sa Župom Gospe Brze Pomoći i Gradskom knjižnicom priredile izložbu pod nazivom „Sluga Božji Josip Stadler – Svjetiljka koja gori i svijetli“. Povod izložbi bile su tri velike obljetnice Josipa Stadlera u 2018.: 175. obljetnica rođenja i krštenja, 150. obljetnica mlade mise i 100. obljetnica smrti. Izložba je otvorena u Gradskoj knjižnici 5. travnja 2018. Pripremili su je uprava Društva Prijatelja Malog Isusa pod pokroviteljstvom Družbe sestara Služavki Malog Isusa, u suradnji sa župnikom Stadlerove župe, Ivanom Lenićem. Izložba je zamišljena i ostvarena kao „putujuća izložba“. Iz Stadlerova rodnoga Broda krenula je najprije u Vinokovce pa onda u druga mjesta u Hrvatskoj (Retkovci, Zagreb, Brač, Split, Omiš itd.).

U organizaciji Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu te Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, pod pokroviteljstvom kardinala i vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića i đakovačko-osječkog nadbiskupa mons. Đure Hranića priređeni su Međunarodni znanstveni dani u povodu stote godišnjice smrti nadbiskupa Josipa Stadlera (+ 8. 12. 1918.). Nakana je organizatora bila da se u kontekstu beatifikacije prikaže njegov duhovni profil i djelovanje u društvenom životu svojega vremena. Prvi skup održan je u Sarajevu 23. listopada 2018., a drugi u Slavonskom Brodu 29. studenog 2018. u dvorani župnog pastoralnog centra *Vid Mihaljek*.⁴⁰

To je samo mali izbor iz onoga što se učinilo poslije oslobođanja Hrvatske 1990. da bi ovaj grad ponovno upoznao svojega velikog sugrađanina. Svjesni smo, dapače doživjeli smo iz osobnog iskustva, da ima još

³⁹ Ivan STIPIĆ – Mirna GRUBANOVIĆ – Darija MATAIĆ AGIČIĆ, *Leksikon brodskih pisaca* (Slavonski Brod: Gradska knjižnica; Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2016.), 259-273.

⁴⁰ Informacije o svemu ovome što se događalo u Brodu, a vezano je za oživljavanje svijesti o značenju i veličini jednoga od najvrednijih ljudi koje je brodska sredina dala hrvatskom narodu, mogu se naći u suvremenom tisku (*Posavska Hrvatska, Glas Koncila, Stadler. Glasnik postulature slugе Božjega Josipa Stadlera*), *Spomenici župe Slavonski Brod I, sv. V*, i na raznim mrežnim izvorima.

mnogo onih koji nisu čuli za Josipa Stadlera u gradu Brodu. No, ipak je taj broj neusporedivo manji nego što je bio do 1990.

Zaključak

Odnosi Brođana i nadbiskupa Josipa Stadlera, svakako jednoga od najznamenitijih ljudi koji su rođeni u ovom gradu, izrazito su slojeviti. Na primjeru baš Josipa Stadlera pokazuje se možda na najjasniji način kako je politika, ili najbolje reći ideologija, određivala percepciju ljudi, građana tko je to njihov „znameniti sugrađanin“. Stadler je živio u prijelomnim vremenima procesa integracije hrvatske nacije, stvaranja nacionalnih država u Europi, borbe i propasti starih velikih imperija (Otomansko Carstvo, Habsburška Monarhija), pokušaja stvaranja „jednoga troimenog naroda“, i stvaranja Kraljevine Jugoslavije kao države toga tzv. „jednoga troimenog naroda“.

Najraniji izvori koji govore o Stadleru, odnosno o njegovim svjetonazorima, njegova su pisma Andriji Torkvatu Brliću koji mu je kao siromašnom studentu teologije u Rimu materijalno pomagao. Iz tih pisama (1860.-1868.) jasno se vidi velik domoljubni duh Josipa Stadlera, njegova beskompromisna odanost Rimokatoličkoj Crkvi i njegova ljubav prema Bosni čiji oporavak u svakom pogledu, po njegovu dubokom uvjerenju, mora doći iz Hrvatske. Brođani s kraja 19. stoljeća osjetili su potrebu svojem, tada već uglednom sugrađaninu, vrhbosanskom nadbiskupu i sveučilišnom profesoru, dodijeliti priznanje „začastnoga građanina“ (sjednica Gradskog vijeća 14. rujna 1889.). Stadler je u glasilu brodskih pravaša, *Posavskoj Hrvatskoj*, istican najčešće kao „otac siromaha“.

S obitelji Brlić bio je povezan i prijateljskim i gospodarskim vezama. No, pod žestokim utjecajem ideologije jugoslavenskih nacionalista i Starčevićeve stranke prava (frankovaca) nastali su i zavađeni tabori i u Brodu na Savi. Glasilo Hrvatsko-srpske koalicije u Brodu, *Materinska riječ*, u kojemu jednu od ključnih uloga ima dr. Vatroslav Brlić, nije štedjelo ni u čemu nadbiskupa Stadlera kao političkog nesumišljenika. Stadler je zagovarao politiku preobrazbe Monarhije na trijalističkom konceptu, s težnjom da Hrvatska s Bosnom i Hercegovinom budu treća državna jedinica Monarhije. Žestoko se protivio politici Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj i njezinu prenošenju u Bosnu i Hercegovinu. Stvaranje zajedničke države sa Srbijom, čemu je težila politika Hrvatsko-srpske koalicije, za njega je bila sasvim neprihvatljiva politička opcija. Uviđajući u njemu

najvećeg protivnika, glasilo brodskih koalicionaša nije ga poštedjelo ni najvećih optužbi ni najvećih uvreda. Za *Materinsku riječ* on je bio „pogibeljan čovjek“, a u opisu svi atributi kojima ga predstavljaju podsjećaju na opise *Srbobrana* i *Vrača Pogađača*.

Glasilo brodskih pravaša, Frankove struje, *Posavska Hrvatska*, čvrsto je stajala uz sve ono što je Stadler radio i na crkvenom i na političkom području smatrajući ga „Božjim blagoslovom za Bosnu i Hercegovinu“. U vrijeme tih sukoba i na nacionalnoj i na lokalnoj, brodskoj razini, nije nipošto zanemarivo ono što je Matoš pisao o Stadleru: „On je svakako velik biskup i – velik karakter. Ne znam je li najbolji političar, ali je danas nesumnjivo najveći Hrvat, možda najveći čovjek u Bosni, od kojega većeg ne vidimo u suvremenoj Hrvatskoj.“

Ocjenjujući danas obje političke opcije, i onu koju je zastupao Stadler, i onu koju je zastupala Koalicija, a s njom i naprednjaci i jugoslavenski nacionalisti, i kasnije komunisti, možemo reći sljedeće: sama činjenica da prva opcija nikada nije dobila priliku u Hrvatskoj za vrijeme postojanja Habsburške Monarhije zauzeti ključnu ulogu u politici, pokazuje da frankovci nisu bili takve „sluge“, kakvim ih se prikazivalo. Politička opcija nadbiskupa Stadlera bila je zapadnjačka, trijalistička s osloncem na Austro-Ugarsku Monarhiju, u socijalnim pitanjima kršćansko-socijalna s izrazitim osjećajem za najsiromašnije slojeve naroda, bez obzira na vjersku pripadnost. Ne vidimo da su više u hrvatskom interesu radili oni koji su unijeli u nacionalno pojmovlje zbrku, stvarali nekakav „jedan dvoimeni narod“, ili „jedan troimeni narod“, kasnije „jugoslavenski narod“ u vrijeme kada su nacije na području buduće Jugoslavije već bile formirane. Političke posljedice ovoga kaosa pokazale su se svojim tragičnim rezultatima tijekom cijeloga 20. stoljeća, a i danas su još vidljive. Toj borbi značajno su pridonijeli i protagonisti na brodskom području.

No, u državi „jednoga troimenog naroda“ Stadler nije bio omiljena osoba (u enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj, inače benevolentnog Stanoja Stanojevića, nije bilo mjesta ni za jedan redak o njemu), u mnogobrojnim novinama koje su izlazile u Brodu između dva svjetska rata bio je spominjan samo u *Hrvatskoj zajednici*, *Brodskoj Tribuni*, *Istini* i *Posavskoj Hrvatskoj*.

Prolazni povratak Stadlera u Brod dogodio se za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, kada je zalaganjem Hrvatskoga kulturnog društva „Berislavić“ proslavljena stota obljetnica njegovog rođenja i obnovljen spomenik njegovim roditeljima. Sve je to učinjeno prije svega zaslugom dr. Josipa Gunčevića.

Zavođenjem komunističke diktature Stadler je bio osuđen na izbacivanje iz memorije svojih sugrađana. Za pola stoljeća nije ni jednom spomenut u novinama koje su tada izlazile u Brodu.

Slomom komunističke diktature i jugoslavenske države, Brođani su mogli upoznati neke od svojih velikih ljudi, među kojima je svakako najveći nadbiskup Josip Stadler. Jedan znanstveni kolokvij i jedna izložba 1994. bili su uvod u proces koji se više nije mogao zaustaviti. Vrijedan doprinos upoznavanju života svojega sugrađanina dao je Ogranak Matice hrvatske u svojem biltenu *Brodski pogledi* (dvojedni dodatak *Novoga Brodskog lista*). U tom biltenu objavljeni su opširni izvodi iz rukopisa Josipa Koprivčevića „Nadbiskup Stadler i njegov vjek“. Dolazak sestara Služavki Maloga Isusa u Brod, koje je utemeljio Josip Stadler, čini prekretnicu u tom procesu. Otkrivanje spomenika, proslave Stadlerova rođendana s misom zadušnicom svake godine, dolazak na ta sjećanja kardinala Vinka Puljića, nadbiskupa Marina Srakića i Đure Hranića, dokumentarni film o nadbiskupu Stadleru, povijesni trenutak kada je kardinal i vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić blagoslovio Stadlerov spomen-dom i samostan Družbe sestara Služavki Malog Isusa, koji se nalazi u okviru spomen-doma (24. svibnja 2018.), sve je to pridonosilo da Brođani bolje upoznaju život i veliko djelo čovjeka koji je potekao iz njihove sredine, koji je najviše pridonio razvoju i učvršćivanju hrvatskoga nacionalnog identiteta. Za njegov karitativni doprinos, vjerničko svjedočenje u tijeku je proces beatifikacije.

HOMELAND AND A PROMINENT DESCENDANT. A CONTRIBUTION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN BROD AND ARCHBISHOP JOSIP STADLER (II)

Summary

This is the second part of a paper that contributes to knowledge about the relationship between Brod and the people of Brod and Archbishop Josip Stadler. Through his example it is possible to acquire a clear view of how politics dictates and forms the consciousness of citizens towards their fellow citizens, even those whom may be ranked among the most prominent. The political struggle at the national level was also reflected at the local level. Stadler was a great opponent of the Yugoslav option and the entry into a joint state with Serbia. His political option was Western, "trialistic" with a reliance on the Austro-Hungarian Monarchy; in social matters his option was Christian-social with a distinct feeling for the poorest citizens, regardless of religious affiliation. "Materinska riječ - The mother tongue" as the newspaper of the Croatian-Serbian coalition (whose leader was Dr. Vatroslav Brlić) and "Posavska Hrvatska-Posavina Croatia" as the right-wing newspaper of Frank's side, are two papers that take a completely opposite position towards Stadler. For the Materinska riječ, Stadler is a "dangerous man" because of his opposition to their political program of "one nation with two names" and a common state with Serbia. As most of the newspapers published in Brod between the two wars represented Yugoslav ideology, Stadler was rarely mentioned and practically forgotten in them. His values for Croatian people were temporarily recognized during the Independent State of Croatia. After the advent of the communist dictatorship, primarily in the newspaper Brodski list, he was not even mentioned. With the collapse of the dictatorship, Brod and the people of Brod got to know their great fellow citizen. The biggest credit for this goes first of all to the Sisters of the Servant of the Infant Jesus, a religious community founded by Archbishop Stadler.

Key words: *Archbishop Josip Stadler, Yugoslav ideology of "one nation with two names", Croat national identity in Bosnia and Herzegovina, Posavska Hrvatska-Posavina Croatia, Materinska riječ - Mother tongue, Brod on Sava, Sisters of the Servant of the Infant Jesus.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan